

Waldemar Kuligowski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

walkul@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0002-1910-1034

Totemy czeskich trampów

Totems of Czech Tramps

Karel Altman, *Dědictví českého tramping. Vybrané kapitoly z historie a každodennosti svérázného fenoménu*, Akademia, Praha 2024.

DOI: 10.12775/LL.3–4.2025.017 | CC BY-ND 4.0

Czeski tramping jest zjawiskiem wyjątkowym. Nie zamyka się bowiem ani w formacie globalnego zjawiska kojarzonego z programem Roberta Badena-Powella, ani nie ma odpowiedników w krajach sąsiednich, takich jak Polska. Jest to ruch na wskroś oryginalny, lokalny i wernakularny. Dobrze się zatem stało, że mamy wreszcie obszerne opracowanie jego dziejów, praktyk oraz wartości. W 2024 r. Karel Altman, etnolog i historyk związany z uniwersytetem w Brnie, opublikował pracę *Dědictví českého tramping. Vybrané kapitoly z historie a každodennosti svérázného fenoménu*. We wstępie zaznaczył, że w centrum jego analizy czeskiej subkultury trampingowej znajduje się codzienność i związane z nią praktyki. Przyjęta perspektywa etnologiczna uprzywilejowała zainteresowanie kulturową specyfiką grupy, znaczącymi dla niej zachowaniami, symbolami czy obiektami. Jako znaczące źródła Altman wskazał kroniki, wspomnienia, afisze, archiwalne fotografie, trampingowe czasopisma i ziny (w tym samizdat), które można potraktować w kategoriach autoetnografii członków tej subkultury. Autor przekonuje, że tramping jest fenomenem czeskim (częściowo także słowackim), od ponad wieku funkcjonującym na granicy legalności (narażonym w związku z tym na restrykcje i przemoc, zwłaszcza władzy socjalistycznej).

Ruch ten narodził się spontanicznie, oddolnie i początkowo określano tego rodzaju praktykę po prostu jako wycieczkę albo wędrowkę. O trampach szerzej zaczęto mówić w latach 20. XX w.

Istotą trampingu zawsze było i jest swobodne wędrowanie po okolicy, biwakowanie i późniejszy rozwój unikalnych form wypoczynku i rozrywki na łonie natury [...]. Wykazuje ponadto szereg specyficznych atrybutów z zakresu kultury materialnej, duchowej i społecznej, które są produktem wyższej jakości, co uprawnia do uznania trampingu za stosunkowo odrębny, charakterystyczny i specyficzny styl życia (s. 60).

Od początku była to też aktywność charakterystyczna dla młodzieży miejskiej¹, wywodzącej się z różnych klas społecznych. Zdaniem Altmana była to subkultura etnicznie ograniczona do Czechów, nie angażowali się w nią młodzi Niemcy sudeccy; wyjątkiem od reguły była społeczność młodych Greków.

Wśród kluczowych powodów narodzin ruchu Altman wskazuje szeroko rozumiany romantyzm, a także postawę antynowoczesną, poszukiwanie relaksu (silne szczególnie w latach po I wojnie światowej), chęć poznania własnego kraju w bezpośredni sposób, eskapizm od miejskiego stylu życia, fascynację środowiskiem naturalnym. Ważna była również sfikcjonalizowana wizja Dzikiego Zachodu z dwoma typami pozytywnie postrzeganych bohaterów: tubylczą ludnością Ameryki (wodzowie, wojownicy), a także stojącymi po stronie prawa osadnikami (szeryfowie, rewolwerowcy, traperzy). Wzorce te przyjmowano za pośrednictwem popularnych powieści (*mayovki* autorstwa Karola Maya oraz *bufalobilki* opowiadające o przygodach Buffalo Billa), a potem filmów; w konsekwencji trampowie nosili sombrero, „kowbojskie” kapelusze, a nazwy ich osad nawiązywały do mitycznego Dzikiego Zachodu.

Jakkolwiek można udowodnić istnienie etyki i tożsamości tej subkultury, to jednocześnie „tramping nigdy nie był i nadal nie jest zjawiskiem całkowicie jednolitym, jednorodnym, choć z drugiej strony subkultura ta zawsze była wewnętrznie ustrukturyzowana, składając się z kilku stosunkowo odrębnych typów” (s. 104). W jednym z zasadniczych podziałów wyodrębniono trampów „wędrownych” oraz „osiadłych”, inne dotyczyły kwestii związanych z elementami stroju, wyposażenia albo stosunku do konsumpcji alkoholu. Po transformacji 1989 r. subkultura ta znalazła się – trochę mimowolnie – na zderzeniowym kursie z ruchami ekologicznymi, wspartymi przez programy UE.

Rekonstruując *curriculum* trampów, Altman podkreśla wspólny wiek inicjacji do subkultury, zwykle dotyczący młodzieży po ukończeniu szkoły pod-

1 W monumentalnej pracy *Kmeny 90. Městské subkultury a nezávislé společenské proudy w letech 1989–2000*, będącej rodzajem atlasu czeskich subkultur, pomieszczono grupy tak różne, jak rap, metal, reggae, skinheads, skate, punk, hardcore, graffiti, dance, „military” czy „16-bitowcy” (co już samo w sobie mogłoby być przyczynkiem do analiz porównawczych). Nie znajdziemy tam jednak trampów. Prawdopodobnie z tego powodu, że ich osady, wędrowki, spotkania i zabawy odbywają poza środowiskiem miejskim, choć gros z nich to mieszkańcy miast (Vladimír 2016).

stawowej. Znamienne jest i to, że wiele z tych osób praktykowało tramping w zasadzie aż do śmierci. Częste były przypadki małżeństw w tym środowisku, skutkujące adekwatną enkulturacją wspólnych dzieci już od „kołyski”.

Detaliczne opisy Altmana nie pomijają w zasadzie żadnego wymiaru funkcjonowania czeskigo trampingu, łącznie ze sposobami rozpalania ognia, gotowania i obozowania. Autor zajmuje się środkami komunikacji wykorzystywanymi przez trampów, wśród których kluczowe miejsce zajmował pociąg – znany także z obrazów filmowych oraz literackich i w związku z tym czasem określany jako *pacifik* – a poza nim popularne były autostop (kiedyś), motocykle, a także łodzie. W każdej dekadzie niezwykle wysoko ceniono ponadto piesze wędrówki, wpisujące się bezpośrednio w etos bliskości z naturą. Trampingowe formy noclegu obejmują z kolei formacje naturalne (np. jaskinie), przestrzenie pół prywatne, pół publiczne (np. stodoły), a także – co niemal oczywiste – nocowanie pod gołym niebem. Osobny rozdział pracy dotyczy różnorodności obiektów budowanych przez samych trampów (*bouda*, *srub*, *drevenica*, *dača*). Nie zabrakło też opisów wspólnych i identyfikowanych jako własne gestów powitania oraz słownych pozdrowień, zabaw i świąt, zarówno dorocznych, jak i organizowanych *ad hoc*, z okazji pewnych wydarzeń (istotne jest w tym kontekście środowiskowe słowo *potlach*, o niejednoznacznej etymologii, niekoniecznie wywodzącej się z tradycji północnozachodniego wybrzeża USA).

Karel Altman jest wybitnym i wyjątkowym znawcą zaprezentowanej w książce tematyki. Zajmuje się subkulturą trampów od wielu lat, gromadzi źródła archiwalne, prowadzi samodzielne badania (inspiruje także innych do ich realizacji), utrzymuje kontakty z wieloma przedstawicielami tej grupy. Nikt przed nim nie podjął się zadania stworzenia etnograficznej monografii tej subkultury, mającej objąć całą jej dotychczasową historię oraz tak wiele elementów składowych (od materialnych przez ideologiczne po społeczne). W konsekwencji powstała praca niezwykle bogata informacyjnie, prezentująca czeski tramping jako osobną, interesującą i zmienną formację kulturową.

To, co wskazałem jako silne strony recenzowanej pracy, decyduje także – o paradoksie! – o jej słabości. Praca Altmana jest bowiem *stricte* deskryptywna, co przełożyło się bezpośrednio na jej poziom teoretyczny. Nie znajdziemy tam nawiązań do toczącej się od lat międzynarodowej debaty dotyczącej subkultur ani postsubkultur (David Riesman, Stuart Hall, Dick Hebdige, Sarah Thornton, Mirosław Pęczak). Prawdopodobnie wiele korzyści analitycznych przyniosłoby odwołanie się do koncepcji, takich jak wspólnoty empatyczne (Rifkin 2009), *affectual nebula* (Maffesoli 2008) czy *portable communities* (Gardner 2020), zdają się one wszak wskazywać na konstytutywne cechy subkultury trampingowej. Podobnie negatywnie zaskakuje to, że autor nie podjął krytycznej analizy charakterystycznych dla tego środowiska zapożyczeń kulturowych. Mam tutaj szczególnie na myśli „totemy”, stanowiące element wielu trampingowych osad (zaprezentowane ponadto na ilustrujących książkę fotografiach); apropiacja kulturowa jest dzisiaj problemem na tyle znaczącym, że jego pominięcie uważam za poważny błąd.

Z zakończenia dowiadujemy się, że autorska wersja rękopisu liczyła ponad 1000 stron i uległa znacznemu skróceniu w procesie przygotowywania do druku. Być może dobrym pomysłem byłoby zdecydowanie się na publikację dwóch prac: jednej opisowej i popularnonaukowej, przeznaczonej dla szerokiego kręgu odbiorców, oraz drugiej, krytycznej, wykorzystującej w interpretacjach międzynarodową literaturę antropologiczną. Wybierając rozwiązanie pośrednie, autor nie zrealizował z powodzeniem – jak sądzę – ani jednej, ani drugiej możliwości. Nie oznacza to wszelako, że nie mamy do czynienia z dziełem oryginalnym, wykorzystującym korpus różnorodnych materiałów źródłowych, dzięki którym powstał monumentalny i bardzo szczegółowy opis specyficznej grupy społecznej, ukazanej w perspektywie diachronicznej oraz wielomiejscowej (Marcus 1995). Nie mam wątpliwości, że praca Altmana rychło stanie się kanonicznym źródłem dla wszystkich osób zainteresowanych niezwykłym fenomenem czeskiego trampingu. Na pogłębione, krytyczne ujęcia zjawiska przyjdzie natomiast jeszcze poczekać.

BIBLIOGRAFIA

- Gardner, R. O. (2020), *The Portable Community: Place and Displacement in Bluegrass Festival Life*. Routledge.
- Maffesoli, M. (2008). *Czas plemion. Schyłek indywidualizmu w społeczeństwach ponowoczesnych* (przeł. M. Bucholc). Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Marcus, G. E. (1995). Ethnography in/of the World System: the Emergence of Multi-sited Ethnography. *Annual Review of Anthropology*, 24, 95–117.
- Rifkin, J. (2009). *The Empathic Civilization: The Race to Global Consciousness in a World in Crisis*. Jeremy P. Tarcher.
- Vladimír 518 (ed.) (2016). *Kmeny 90: Městské subkultury a nezávislé společenské proudy w latach 1989–2000*. BiggBoss.